

ПЕРАКЛАДЫ ЯНКІ КУПАЛЫ 20-х ГАДОЎ

У 1918 г. пасля працяглага перапынку Янка Купала зноў вяртаецца да актыўнай творчай дзейнасці. З'яўляюцца такія яго вершы, як «Спадчына», «На сход», «У вырай», «Паўстань...», «Жыды», цыкл «На ваяцкія матывы», «Для Бацькаўшчыны», «Наша гаспадарка», «Паязджане», «Паэта і цэнзар», «Перад будучыняй» і інш. Разам з напісаннем арыгінальных твораў Купала плённа працуе і над перакладамі з рускай, польскай, украінскай, французскай, нямецкай моў. Прычым кола яго інтарэсаў як перакладчыка даволі шырокае. Гэта і вершы («Доля наша», «Сасонка», «Ёлачка» і інш.), паэмы («Сон», «Гайдамакі» і інш.), п'есы («Галька», «Эрос і Псіха») і помнік старажытнарускай літаратуры «Слова аб палку Ігаравым»; пераклад апошняга, дарэчы, зроблены як у вершаванай, так і ў праязічнай форме. Адзначым тут, што найбольш плённа як пры напісанні ўласных твораў, так і пры перакладах пісьменнік працуе ў першай палове 20-х гадоў. Але недзе з 1926 г. актыўнасць Купалы як паэта і перакладчыка прыкметна зніжаецца. Настрой пісьменніка ў гэтае дзесяцігоддзе не быў аднолькавым, што ў пэўнай меры адбівалася на яго як уласных творах, так і на перакладах.

Хацелася б спыніцца на такіх купалаўскіх перакладах, як «Слова аб палку Ігаравым» і «Інтэрнацыянал». Як вышэй адзначалася, паэтам зроблены праязічны і вершаваны пераклад гэтага помніка старажытнарускай літаратуры. Першы, г. зн. праязічны, пераклад быў зроблены ў 1919 г. і надрукаваны ў газеце «Беларусь» за лістапад таго года. А ўжо 11 лістапада ў газеце «Беларусь», дзе друкавалася заканчэнне перакладу, з'явілася наступная вытрымка з ліста акадэміка Я. Карскага: «Не магу не прывітаць Вашага жадання пералажыць «Слова аб палку Ігаравым», гэты дзівосны старасвецка-рускі твор, на беларускую мову, па сваёй архаічнасці так блізкую да яго. Пераклад, кажучы наогул, даслоўны і вельмі ўдалы. Думаю, што справа гэтым у Вас не абмяжуецца і Вы дасце таксама вершаваны пераклад гэтага помніка, тым болей, што і цяпер шмат радкоў у Вашым перакладзе могуць быць ужо падзелены на вершы, разумеецца, без рыфмаў, якія для падобных твораў не так ужо і патрэбны...»¹ А трохі ніжэй Янка Купала пісаў: «Далей у сваім пісьме прафесар звяртае ўвагу на некаторыя памылкі ў перакладзе, паміж іншым на тое, каб загаловак даць не «Аповесць», а «Песня», каб не перамяняць скандынаўскага імя «Ігар» на грэцкае «Егор» («Georgios») і інш.»² Пасля ўсяго гэтага ў газеце «Беларусь» ішла наступная заўвага: «Ад перакладчыка. Шчыра дзякуючы п. праф. Карскаму за яго добрыя рады і папраўкі ў маім перакладзе, пастараюся прыняць гэта ўсё пад увагу, як будзе друкавацца асобнае выданне гэтага твору»³. Асобнае выданне перакладу з'явілася, але толькі ў 1938 г. Аднак у гэтай кніжцы змешчаны і праязічны, і вершаваны пераклады «Слова...» Як бачым, Купала прыслухаўся да парады Я. Карскага зрабіць вершаваны пераклад помніка старажытнарускай літаратуры. Ды, відаць, не адна толькі парада Я. Карскага адыграла сваю ролю ў стварэнні вершаванага перакладу. Пэўна існавала нешта такое, што прымушала Купалу не пакідаць па-за сваёй увагай гэты невялікі па аб'ёму, але з глыбокай філасофскай думкай твор. І гэтае нешта бывае часам цяжка растлумачыць. Магчыма, таксама адной з частак гэтага нешта было і тое, што Янка Купала, ствараючы свой пераклад, быў захоплены гісторыяй славянства, язычніцтва, шукаў адказы на хвалюючыя пытанні, як піша А. Лойка, «у самых вытоках славянскай культуры, у яе глыбінных пластах, спрадвечных, векавечных»⁴.

Купалаўскі пераклад «Слова...» не застаўся па-за ўвагай тагачаснай крытыкі. Затое з'явіліся станоўчыя і разгорнутыя водгукі Я. Карскага, М. Байкова, У. Дзяржынскага, Я. Пушчы, Л. Цвяткова і інш. Безумоўна, пэўныя крытычныя заўвагі выказвалі, але ў добразычлівай і мяккай форме. Не будзем прыводзіць тут усе выказванні крытыкаў пра купалаўскі пераклад «Слова...» З імі можна пазнаёміцца ў каментарыях да 4-га тома Поўнага збору твораў паэта або ў тагачасным перыядычным друку. Адзначым тут толькі тое, што большасць ацэнак сведчыць аб добрасумленнай і адданай працы Янкі Купалы над перакладам.

І калі Купала, працуючы над перакладам «Слова...», аддаваў яму ўсю душу і сэрца, то зусім іншая справа была з перакладам «Інтэрнацыянала» на беларускую мову. Можна лічыць, што пераклад «Інтэрнацыянала» зроблены на патрэбу дня, на патрэбу першым рэвалюцыйным гадам. Ствараўся ён адначасова з вершаваным перакладам «Слова...» і ўпершыню быў апублікаваны ў газеце «Савецкая Беларусь» (1921. № 157. 20 ліп.) з наступнай прадмовай: «Поўны калектыўны пераклад зроблены з арыгінала ў французскай мове і зацверджаны беларускімі камуністамі». Перакладчык не быў названы. Калектыўнасць перакладу была раскрыта ў артыкуле М. Камінскага «Як быў перакладзены «Інтэрнацыянал»: «Што датычыць «калектыўнасці» перакладу, дык яна заключаецца ў тым, што ў перакладзе былі зацікаўлены многія ўстановы і арганізацыі Беларусі і, каб паскорыць яго, памаглі паэту. Так, напрыклад, члены тэрміналагічнай камісіі Наркамасветы, у якой і сам Купала ў той час працаваў, знаходзілі найбольш дакладныя і адпаведныя словы, памагалі звярцаць з французскім тэкстам»⁵.

А наконт таго, як быў перакладзены «Інтэрнацыянал», існуюць наступныя меркаванні. Так, Я. Семяжон у артыкуле «Купалаўскі пераклад «Інтэрнацыянала» (Вопыт параўнальнага даследавання)» і аўтар артыкула пра «Інтэрнацыянал» у эндыклапедычным даведніку «Янка Купала» лічаць, што купалаўскі пераклад зроблены з рускага тэксту А. Коца і ахопліваў рэфрэн і тры страфы арыгінала: дзве першыя і апошнюю (поўны пераклад «Інтэрнацыянала» на рускай мове выйшаў у 1937 г.).

М. Дзяшкевіч у артыкуле «Паўстань пракляццем катаваны...» (ЛіМ. 1971. № 23. 4 чэрв.) лічыць, што купалаўскі пераклад «Інтэрнацыянала» зроблены з французскага арыгінала, а не з рускага перакладу. Ён спасылаецца на тое, што ў 1902 г. А. Коц зрабіў пераклад толькі трох строф «Інтэрнацыянала» (1-й, 2-й і 6-й), астатнія ж строфы ён пераклаў пазней, у 30-х гадах, а Купала ў 1921 г. пераклаў усе шэсць строф «Інтэрнацыянала». М. Дзяшкевіч у карысць таго, што пераклад зроблены з французскага арыгінала, прыводзіць таксама наступныя звесткі: акрамя зборніка «Рэвалюцыйныя песні» (1887), усе астатнія французскія выданні «Інтэрнацыянала» апублікавалі радкі «Гэта бой наш астатні» як рэфрэн, што паўтараецца пасля кожнай страфы; Купала ж толькі пачаў і кончыў «Інтэрнацыянал» гэтымі радкамі. Такім чынам, лічыць М. Дзяшкевіч, Янка Купала зрабіў пераклад з прыжыццёвага зборніка Эжэна Пацье «Рэвалюцыйныя песні» (1887).

Трэба сказаць, што купалаўскі пераклад «Інтэрнацыянала» быў даволі прыхільна сустрэты тагачаснай беларускай крытыкай (Л. Бэндэ, Ц. Гартны, У. Ігнатоўскі). Але 23 снежня 1930 г. газета «Прафрух» (прылажэнне да газеты «Звязда») змясціла рэзка адмоўны артыкул Г. І. «Супроць нац.-дэмакратычных скажэнняў баявога гімна пралетарыяту». Аўтар артыкула, параўноўваючы рускі і беларускі тэкст «Інтэрнацыянала» і негатыўна ставячыся да беларускага перакладу, адзначаў наступнае: «Перакладзены «Інтэрнацыянал» з расійскай на беларускую мову мае цэлы рад яўных скажэнняў нацыянал-дэмакратычнага парадку... Перакладчык даў яўна палітычна шкодны, насычаны народніцкім зместам пераклад. Беларуская асацыяцыя пралетарскіх пісьменнікаў павінна зрабіць усё для таго, каб перакласці баявы гімн пралетарыяту на беларускую мову, «забяспечыўшы сапраўдны яго змест». У артыкуле імя перакладчыка не называецца. Але гэта, хутчэй за ўсё, Янка Купала. Бо, як адзначае Я. Семяжон, купалаўскі пераклад «Інтэрнацыянала» пасля рускага перакладу быў першым па тым часе ў Савецкім Саюзе на славянскія мовы ўсходняй групы⁶.

А трохі раней на пасяджэнні сакратарыята ЦК КП(б)Б ад 25.11.1929 г. слухалася пытанне аб змяненнях у тэксце гімна «Інтэрнацыянал» у беларускім перакладзе. На гэтым пасяджэнні пастанавілі: «Згадзіцца з прапановай АПАД ЦК аб унясенні ў гімн «Інтэрнацыянал» наступных змен:

1. У прыпеве змяніць словы «Каб у лучнасці братняй» словамі «З Інтэрнацыяналам».

У другім куплеце замяніць словы «Ні бог, ні цар, ні багатыр» словамі «Ні бог, ні цар і ні герой».

А словы «Дабро для ўсіх наш правадыр» — словамі «Сваею ўласнаю рукой».

2. Даручыць Наркамасаветы арганізаваць працу па новаму перакладу «Інтэрнацыянала», у падставу якога павінен быць пакладзены расейскі пераклад гімну»⁷.

Справа аб новым перакладзе «Інтэрнацыянала» на беларускую мову на гэтым не скончылася. У Нацыянальным архіве РБ захоўваюцца наступныя дакументы: запіска загадчыка культпрапа ЦК КП(б) Б. Тамаркіна ад 22.02.1934 г. (ф. 4, воп. 3, спр. 147, л. 97) і два пратаколы пасяджэння бюро ЦК КП(б)Б (першы № 8 ад 9. 03.1934 г., а другі № 243 ад 11.04.1937 г. (ф. 4, воп. 3, спр. 147, л. 9; ф. 4, воп. 3, спр. 403, л. 36)) аб новым перакладзе «Інтэрнацыянала» на беларускую мову. Да гэтых дакументаў даваліся машынапісы купалаўскага перакладу «Інтэрнацыянала» і новага перакладу гэтага твора на беларускую мову (НА РБ, ф. 4, воп. 3, спр. 147, л. 98—99, 100; ф. 4, воп. 3, спр. 147, л. 101-102; ф. 4, воп. 3, спр. 403, л. 226-227; ф. 4, воп. 3, спр. 403, л. 228-229).

Не будзем прыводзіць змест гэтых дакументаў і характарызаваць машынапісы перакладаў. Усё гэта змешчана ў каментарыях да 4-га тома Поўнага збору твораў паэта. Мы не сцвярджаем катэгарычна, што пры падрыхтоўцы згаданага выдання адшуканы абсалютна ўсе дакументы, звязаныя з перакладамі «Слова...» і «Інтэрнацыянала» на беларускую мову, і будзем удзячны даследчыкам, калі яны выявяць новыя матэрыялы.

1 «Беларусь. 1919. № 19, 11 ліст.

2 Тамсама.

3 Тамсама.

4 Лойко О. Янка Купала. М.: Мол. гвардыя, 1982. С. 187.

5 ЛіМ, 1962. № 51. 29чэрв.

6 БДАМЛіМ, ф. 137, воп. 1, адз. зах. 70, л. 1.

7 НА РБ, ф. 4, воп. 8, спр. 16, л. 731–738.

Шамякіна, А. І.

Пераклады Янкі Купалы 20-х гадоў / А. І. Шамякіна // Янка Купала і Якуб Колас у кантэксце славянскіх літаратур : матэрыялы міжнароднай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі, Мінск, 3-4 кастрычніка 2002 г. / рэдкал.: У. В. Гніламедаў (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск : Беларуская навука, 2002. — С. 277—281.